

Armáda v politickém systému, demokratická kontrola armády

**Prof. PhDr. František Hanzlík, CSc.
Katedra teorie vojenství**

Literatura a studijní prameny:

- *Armáda a národ.* Praha: Nakladatelství L.Mazáč, 1938, 520 s.
- KŘÍŽ, Zdeněk. *Civilní řízení a demokratická kontrola armády v České republice. Peripetie transformace vojensko-civilních vztahů po roce 1989.* 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita 2004. ISBN 80-210-3590-0
- HANZLÍK, František, VONDRÁŠEK Václav. *Armáda v zápase o politickou moc v letech 1945-1948.* 1. vyd. Praha: MO AVIS, 2006, 399 s. ISBN 80-7278-356-4.
- HANZLÍK, František. *Vojenské obranné zpravodajství v zápasu o politickou moc 1945-1950.* 1. vyd. Praha: ÚDV 2003, 357 s. ISBN80-7312-028-3.
- EICHLER, Jan. *Mezinárodní bezpečnost na počátku 21. století.* 1. vyd. Praha: MO AVIS, 2006, 303 s. ISBN 80-7278-326-2.

Literatura a studijní prameny:

- **Zákon č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky ve znění pozdějších ústavních zákonů.**
- **Zákon č. 219/1999 Sb., Zákon o ozbrojených silách České republiky.**
- **Zákon č. 221/1999 Sb., Zákon o vojácích z povolání.**
- **Zákon č. 222/1999 Sb., Zákon o zajišťování obrany České republiky.**
- **Zákon č. 166/1993 Sb., Zákon o Nejvyšším kontrolním úřadu.**
- **Internetové stránky:**
- **Poslanecké sněmovny PČR – www.psp.cz**
- **Senátu PČR – www.senat.cz**
- **Ministerstva obrany ČR – www.army.cz**

Armáda v politickém systému, demokratická kontrola armády

1. Úvod

2. Místo a úloha armády v politickém systému společnosti

3. Systém demokratické kontroly ozbrojených sil

4. Závěr

Armáda v politickém systému, demokratická kontrola armády

1) Úvod:

Hlavní úkol každého státu:

Zajištění bezpečnosti, státní suverenity, nezávislosti a územní celistvosti.

- Ke splnění tohoto úkolu vytváří každý stát potřebné podmínky a využívá různé instituce.**
- V tomto smyslu působí všechny složky státní moci, především však vláda a parlament, které jsou základními prvky politického systému každého státu.**
- Bylo upuštěno od názorů, které se vyskytly po listopadu 1989, že obrana je státu je pouze úkolem a záležitostí armády.**

Armáda v politickém systému, demokratická kontrola armády

- **K obraně proti vnějšímu nepříteli, proti terorismu, proti zločinu, ale i proti případnému pokusu o likvidaci demokratického politického systému vnitřním nepřítelem buduje každý stát ozbrojené síly a další bezpečnostní složky – VZ, BIS, ÚZSI, policii atd.**
- **Základním úkolem ozbrojených sil ČR je připravovat se k obraně ČR a bránit ji proti vnějšímu napadení.**
- **Ozbrojené síly ČR plní též úkoly, které vyplývají z mezinárodních smluvních závazků ČR o společné obraně.**
- **Spolupracují s cizími ozbrojenými silami a podílejí se na činnostech mezinárodních organizací ve prospěch míru účastí na mírových operacích, záchranných a humanitárních akcích.**
- **Základem ozbrojených sil ČR je Armáda ČR.**

Armáda v politickém systému, demokratická kontrola armády

- *Pojem ozbrojené síly a armáda – je v ČR vymezen zákonem č. 219/1999 Sb. o ozbrojených silách České republiky § 3, odst. 2.*
- *Ozbrojené síly se člení na armádu, Vojenskou kancelář prezidenta republiky a Hradní stráž.*
- *Za účelem nastolení vnitřního pořádku v demokraciích zpravidla nebývá používána armáda, ale pouze policejní složky.*
- *Armáda může být použita pouze ve výjimečných případech, je-li vnitřní demokratický řád vážně ohrožen.*
- *Zneužití armády – 1953, 1969*
- *Ozbrojené síly nelze použít k přímému zásahu proti účastníkům stávkové akce vedené na ochranu práv a oprávněných hospodářských a sociálních zájmů zaměstnanců. (§ 11, zákona č. 219/1999 Sb.)*

Armádu lze použít:

- **K plnění úkolů Policie České republiky při zajišťování ochrany státních hranic nebo k plnění úkolů služby pořádkové policie anebo ochranné služby, pokud síly a prostředky policie České republiky nebudou dostatečné k zajištění vnitřního pořádku a bezpečnosti a to na dobu nezbytně nutnou. (č. 219/1999 Sb. Hlava II, úkoly armády, § 14, odst. 1, písm.)**

Příklady možného použití armády v demokratických státech při ohrožení života a majetku občanů :

- **V USA černošské bouře, stávkou leteckých dispečerů za Reagana, u nás - zasedání MMF - vyčlenění 1600 vojáků z povolání atd. Po událostech v New Yorku v září 2001 ochrana důležitých objektů.**

Kromě výše uvedených úkolů lze AČR použít k:

- **střežení objektů důležitých pro obranu státu;**
- **záchranným pracím a k odstranění jiného hrozícího nebezpečí;**
- **letecké přepravě ústavních činitelů;**
- **zabezpečení letecké zdravotnické dopravy;**
- **zajištění letecké pátrací služby a záchrany;**
- **zabezpečování přepravy na základě rozhodnutí vlády.**

2) Místo a úloha armády v politickém systému společnosti.

- Armáda – je součástí výkonné moci - přísluší jí úloha výkonného subjektu vojenské politiky. Armáda ČR je řízena MO, jehož součástí je Generální štáb Armády ČR, který zabezpečuje velení. Hradní stráž je podřízena náčelníkovi Vojenské kanceláře prezidenta republiky.
- Realizuje konkrétní úkoly vojenské politiky vyplývající z rozhodnutí parlamentu a vlády.
- Plní úkoly vyplývající ze zákonných norem, týkajících se působení armády, z programového prohlášení vlády, z usnesení vlády a z vládních nařízení.
- Fakticky realizuje rozhodnutí demokraticky zvolené politické reprezentace.

Srovnání – předmnichovská republika, 1945-1948, 1948-1989.

Pojmy vojenská doktrína a vojenská politika:

- **Vojenská doktrína (obecně) - základní dokument, relativně stálého obsahu, při jehož koncipování by měli participovat všechny složky státní moci, včetně vojenských odborníků - schvaluje parlament.**
- **Obsahuje definici možných bezpečnostních rizik, základní úkoly ozbrojených sil a dalších subjektů podílejících se na při zajišťování bezpečnosti státu, případné hlavní úkoly v rámci aliance atd.**

Vojenská politika – rozpracování a realizace konkrétních úkolů při zajišťování bezpečnosti státu, vyplývajících z vojenské doktríny.

Armáda v politickém systému, demokratická kontrola armády

V podmínkách ČR existují specifika vyplývající z historického vývoje.

Předmnichovská RČS – vojenská doktrína s orientací na Francii

1945-1948 – pokus o obnovu doktríny RČS, obavy z obnovení vojenské síly Německa

Po únoru 1948 – sovětizace armády, podřízení vlivu SSSR

Po r. 1955 – součást Varšavské smlouvy Československo nemělo vlastní vojenskou doktrínu.

Po r. 1989 – Národně bezpečnostní strategie

V současnosti:

Bezpečnostní strategie ČR - dokument Ministerstva zahraničí ČR

Z ní vychází *Obranná strategie ČR* - vláda ČR

***Strategická koncepce obrany státu* – Ministerstvo obrany ČR**

- **Koncepce mobilizace ozbrojených sil**
- **Koncepce přípravy občanů k obraně státu**
- **Koncepce operační přípravy státního území ČR**
- **Koncepce aktivní zálohy ozbrojených sil ČR**
- **Operační koncepce**

Obsah výše uvedených dokumentů se promítá ještě v dalších dokumentech – Programové prohlášení vlády, Strategický rámec rozvoje veřejné správy, Bílá kniha o obraně.

- **Vše výše uvedené se promítá v obranném plánování MO – KVAČR – koncepce výstavby Armády ČR.**

Armáda v politickém systému, demokratická kontrola armády

- Na koncipování a realizaci vojenské politiky se podílí mnoho subjektů – od vojenských odborníků až po řadu subjektů státní správy i samosprávy.

Základní problém úlohy armády v politickém systému – ve všech státech:

- Armáda je specifickou ozbrojenou složkou, přísně organizovanou, vyzbrojenou zbraněmi a bojovou technikou.
- Z toho vyplývá možnost jejího eventuálního zneužití v zápase o uchopení politické moci.
- Proto je problematika místa a úlohy armády ve společnosti a v politickém systému aktuální otázkou dneška.
- Všechny vyspělé demokratické země hledají optimální model uspořádání vztahů mezi ozbrojenými silami a společností.

Armáda v politickém systému, demokratická kontrola armády

Optimální model uspořádání vztahů mezi armádou a společností by měl splňovat dva požadavky:

- 1) Vytvořit podmínky aby ozbrojené síly splnily beze zbytku své poslání a všechny úkoly na ně kladené.
- 2) Aby se minimalizovala možnost zneužití armády ve prospěch jakéhokoliv politického subjektu.

Příklady postavení armády v politickém systému společnosti v historii:

- a) Armáda je dominantní složkou politického systému – *převážně se jedná o vojenskou diktaturu (většinou fašistické režimy – Německo - Hitler, Itálie - Mussolini, Španělsko - Franco, Chile - Pinochet atd.)*

Armáda v politickém systému, demokratická kontrola armády

- b) Armáda a ostatní složky moci jsou na sobě relativně nezávislé, armáda je jakoby "uzavřenou" součástí státního mechanismu.
- *Je obtížně kontrolovatelná.*
 - *Má vliv na rozhodování ve státě.*
 - *Vojáci jsou zastoupeni ve všech složkách státní moci - parlament, vláda, zastupitelské sbory, politické strany.*
 - *Tento systém fungoval ve všech státech bývalé Varšavské smlouvy (SSSR, ČSSR, také Kuba, Čína atd. vliv armádních špiček na rozhodování ve státě - konkrétní příklady).*

Armáda v politickém systému, demokratická kontrola armády

- c) Závislost armády na jednom z prvků politické moci (parlament, vláda, politická strana).
- *do jisté míry i Česká republika po roce 1990, kdy parlament rozhodoval o působení našich vojáků v zahraničí atd. - problémy po vstupu do NATO - nutnost změny zákonů.*
- d) Armáda je pod demokratickou kontrolou, zakotvenou v ústavě a v zákonech – *všechny vyspělé demokratické státy.*

Armáda v politickém systému, demokratická kontrola armády

V moderním demokratickém státu existují tři předpoklady pro minimalizaci zásahů armády do vnitropolitických záležitostí:

- 1) *Politická neutralita armády.*
- 2) *Politická loajalita armády vůči státu.*
- 3) *Vysoký stupeň profesionální etiky příslušníků armády.*

Diskuze jaká má být armáda - *apolitická, nadstranická nebo politicky neutrální ?*

Zjednodušené chápání pojmu „*apolitičnost armády*“.

Neznamená, že se vojáci nezajímají o politiku, ale nezasahují do legitimního soupeření politických stran o politickou moc.

Armáda v politickém systému, demokratická kontrola armády

E. Beneš: „Do armády nepatří stranictví, ale to neznamená, že armáda je nepolitická. Nepolitická armáda není ani národní armáda ani armáda“

Vojáci by měli znát obsah oficiálních státních dokumentů – programové prohlášení vlády, obsah vojenské doktríny atd.

Nadstranickost armády podle E. Beneše a T. G. Masaryka:

1/ Politické strany se nesnaží zvenčí ovlivňovat armádu a nesnaží se prosazovat v ní své úzké stranické zájmy.

2/ Armáda se nevměšuje do zápasu politických stran o získání politické moci nebo podílu na ní.

Uplatňování výše uvedeného pojetí nadstranickosti armády je i jedním z důležitých předpokladů pro vytvoření efektivního systému její demokratické kontroly.

3. System demokratické kontroly ozbrojených sil

Demokratická kontrola armády - složitý mechanismus, který má určitá obecná pravidla, ale v každém státě určitá specifika.

Specifika vyplývají z rozdílných typů politických systémů, z historických zkušeností, z tradic atd.

Ve státech NATO existují různé politické systémy – prezidentský – USA, neoprezidentský – Francie, parlamentní monarchie – Velká Británie, parlamentní demokracie – ČR.

V demokratických státech sdružených v Severoatlantické alianci jsou uznávána základní východiska pro eventuální použití armády. K nim patří následující:

Armáda v politickém systému, demokratická kontrola armády

- **Ozbrojené síly nerozhodují samy kdy, kde a proti komu se použije násilí, ani o způsobech jakými se řeší konflikty a krizové situace.**
- **Tyto kompetence jsou výlučnou pravomocí prezidenta, parlamentu a vlády – podle typu PS (viz. příklady - Perský záliv, Afgánistán, Jugoslávie, Kosovo atd.)**
- **Vojáci dávají politické reprezentaci podklady pro přijetí politických rozhodnutí (*USA – poradci prezidenta - až na výjimky vojáci*) - je otázkou jaká je kvalita těchto podkladů – *příklad Iráku.***
- **Ozbrojené síly jsou plně podřízeny vládě a realizují stanovenou politiku vlády.**

Armáda v politickém systému, demokratická kontrola armády

- **Ozbrojené síly nejsou nezávislé, nemohou vnucovat vlastní názor na národní zájmy společnosti.**
- **Rámec jejich činnosti určuje Ústava státu a další zákony - ty dávají vládě právo používat násilí na ochranu demokracie a jejich občanů proti vnějšsímu i vnitřnímu nepříteli.**

V demokratických státech existuje zpravidla struktura ozbrojených sil, která vytváří podmínky pro uplatňování jejich demokratické kontroly. Tvoří ji:

- a) *Politické vedení armády reprezentované ministrem obrany – většinou civilní osoba – delegovaná na tuto funkci na základě výsledků voleb.*
- **Existují různé možnosti obsazování této funkce –např. USA, Francie, Velká Británie, Česká republika.**

Armáda v politickém systému, demokratická kontrola armády

- V podmínkách ČR většinou na základě koaliční dohody politických stran, ale i jiným způsobem v případě existence menšinové vlády.
 - Legitimní možnost politických stran, které uspěly ve volbách uplatňovat svoje představy o působení ozbrojených sil – v demokratické společnosti většinou konsenzus politických stran.
 - Ministr obrany – prosazuje realizaci politického zadání vyplývajícího z rozhodnutí parlamentu a vlády v ozbrojených silách a ozbrojenými silami.
- b) Generální štáb v čele s náčelníkem generálního štábu*
- Náčelník GŠ je faktickým velitelem armády – řídí se svým štábem každodenní život armády a plnění stanovených úkolů.

Armáda v politickém systému, demokratická kontrola armády

- V podmínkách ČR je náčelník GŠ jmenován prezidentem republiky stejně jako ministr obrany.
- Toto uspořádání má zajistit, aby armáda byla i v případě politické krize a změny politické reprezentace na základě demokratických voleb schopna plnit stanovené úkoly.
- Změna politického vedení po případných demokratických volbách nenaruší funkčnost armády.
- Příklady – politická krize v ČR v roce 1997, povolební situace v roce 2007 atd.

System demokratické kontroly armády

V podmínkách ČR zahrnuje:

- 1) Kontrolu jednotlivými složkami státní moci:
 - a) *Parlamentem.*
 - b) *Výkonnou mocí.*
 - c) *Soudní mocí.*
- 2) Specifickou kontrolu:
 - a) *Veřejným míněním.*
 - b) *Politickými stranami.*
 - c) *Občanskými sdruženími.*

1) Kontrola jednotlivými složkami státní moci:

a) Parlamentní kontrola

➤ Legislativou:

- *Ústava a zákony vymezují vztahy a kompetence jednotlivých prvků politického systému k armádě a opačně.*
- *Obsahují ustanovení, jejichž uplatňování eliminuje možná rizika zneužití armády a zajišťuje průběžnou kontrolu.*

➤ Rozpočtem:

- *Stanovení výše výdajů na armádu a kontrola jejich efektivního využívání.*

Armáda v politickém systému, demokratická kontrola armády

➤ **Kontrola vlastním orgánem parlamentu:**

- *Výbor pro obranu Poslanecké sněmovny parlamentu ČR.*
- *Výbor pro zahraniční věci, obranu a bezpečnost Senátu parlamentu ČR.*
- *Stálé komise Poslanecké sněmovny parlamentu ČR.*
- *Komise zřízené Poslaneckou sněmovnou k řešení určitých situací.*
- *Kontrolní pravomoci uplatňované jednotlivými členy parlamentních výborů a komisí.*

b) Kontrola výkonnou mocí

- *Prezident – kompetence vyplývají z Ústavy a zákonů.*
- *Vláda – má jak řídicí tak i kontrolní kompetence vůči MO a armádě.*
- *Instituce k tomu určené – např. Nejvyšší kontrolní úřad, Inspekce ministerstva obrany, v jiných státech – generální inspektor armády atd.*

c) Kontrola mocí soudní

- *Česká republika má oproti ostatním demokratickým státům NATO výjimku – neexistuje vojenské soudnictví.*
- *Ve všech státech mají soudní pravomoc nad ozbrojenými silami vojenské soudy - přísnější kvalifikace trestné činnosti.*

Armáda v politickém systému, demokratická kontrola armády

- *V současnosti, kdy příslušníci AČR plní úkoly v zahraničních misích je absence vojenských soudů určitým problémem.*
- *Soudní a tím i kontrolní pravomoc vůči armádě je uplatňována cestou civilních soudů – možné komplikace – absence znalosti vojenské problematiky soudci.*

2) Specifická kontrola:

a) Veřejným míněním:

- *Veřejné mínění utvářené působením hromadných sdělovacích prostředků (tisk, rozhlas, televize, internet atd.).*
- *Upozornění např. na negativní jevy vyskytující se v armádě – úloha investigativních novinářů.*

b) Kontrola politickými stranami:

- *Rozdíl mezi parlamentními a neparlamentními stranami.*
- *Parlamentní strany mají možnost prostřednictvím svých poslanců přímo interpelovat ministra obrany v konkrétních záležitostech.*
- *Politické strany – parlamentní i ty, které mají ambice dostat se do parlamentu vytváření odborné skupiny (např. branné komise) zabývající se dlouhodobě otázkami bezpečnosti a armády.*
- *Politické strany mají legitimní právo podílet se na kontrole ozbrojených sil.*
- *Vládní strany (strana) uplatňuje svůj volební program, ostatní se snaží tvořit kontrolní mechanismus.*

Armáda v politickém systému, demokratická kontrola armády

- *Někdy jsou vytvářeny i stínové vlády se stínovým ministrem obrany. Tam, kde jsou koaliční vlády je vytváření stínové vlády problematické (ČR, Velká Británie).*
 - *Stínová vláda – součást kontrolního mechanismu i příprava na převzetí vládní odpovědnosti.*
 - *Neparlamentní politické strany mají možnost podílet se na demokratické kontrole armády využitím široké škály prostředků - od zveřejnění informací ve sdělovacích prostředcích až po využití moci soudní.*
- c) **Kontrola armády prostřednictvím občanských sdružení a iniciativ.**
- *Podle zákona o sdružování občanů mohou vznikat občanské sdružení a iniciativy směřující ke kontrole armády nebo některých oblastí její činnosti.*

Armáda v politickém systému, demokratická kontrola armády

- *Před ukončením povinné základní vojenské služby existovalo občanské sdružení, které se zabývalo problematikou šikanování vojáků.*

4) Závěr

- Ve všech státech byl vytvořen fungující systém demokratické kontroly armády, který zabezpečuje splnění požadovaných úkolů a zároveň minimalizuje zneužití armády ve prospěch jakéhokoli subjektu.
- Systém demokratické kontroly má obecné společné charakteristické rysy ve všech státech, ale i specifika vyplývající z tradic, dosavadních zkušeností i z typů politických systémů, které jsou v daných zemích zavedeny.
- Postavení armády v politickém systému, zakotvené v právních normách ani systém demokratické kontroly nejsou neměnné.

Armáda v politickém systému, demokratická kontrola armády

- V období, kdy existují bezpečnostní rizika vyplývající z mezinárodního terorismu si efektivní boj proti němu vyžaduje posílení pravomocí subjektů, které jsou v tomto boji používány včetně armády.
- Zvýšené pravomoci (např. armádních zpravodajských služeb uvnitř státu) nutné k zefektivnění tohoto boje zároveň vyžadují přijetí opatření k aktualizaci systému demokratické kontroly armády.
- Postavení armády v politickém systému společnosti i její demokratická kontrola proto zůstávají aktuálními otázkami všech demokratických států sdružených v NATO včetně České republiky.